

KINCSES KATALIN MÁRIA

**LEVÉLTÁR ÉS LEVÉLTÁROS SZÜLETIK.
MARKÓ ÁRPÁD VISSZAEMLÉKEZÉSE A HADTÖRTÉNELMI
LEVÉLTÁR MEGALKULÁSÁRA ÉS LEVÉLTÁROSI
PÁLYÁJÁRA**

The scholarly work of military historian, archivist, commissioned officer and academy member Árpád Markó (1885–1966) dealt with many periods of 17th–19th century Hungarian military history. He compiled the six-volume series of his reminiscences in the early 1960s, in the years before his death, the manuscripts of which are now safeguarded in the Archives of Military History. Many parts of the reminiscences speak about his work as an archivist: he worked at the Archives of Military History from the end of World War I until his retirement in 1940; he was one of the first archivists there as a commissioned officer, working in different military positions. He started there as early as June 1921, in the ‘heroic age’, right after the institution then called Military Archives was set up. His memoir has a whole chapter bearing the title *In the Archives of Military History*, which is now published in this paper. Here Árpád Markó gives a detailed account of his scholarly career, he speaks about his work as an archivist and the circumstances of the establishment of the Archives of Military History; about the institution’s history in the interwar period, mainly in relation to the National Archives of Hungary.

Markó Árpád (1885–1966) hadtörténész, levéltáros, hivatásos katonatiszt, akadémikus életét és munkásságát a halála után megjelent nekrológok, majd a pályatársak: történészek, hadtörténészek és levéltárosok többször és több vonatkozásban is méltatták az elmúlt évtizedekben.¹ Ezekből megismerhetjük a hosszú és termékeny, több korszakon is átívelő, az 1945 utáni politikai változások miatt méltatlan helyzetbe került, de abból vitathatatlan szakmai tekintélye miatt kitörni képes történelmi–levéltárosi életút fontosabb állomásait. Markó Árpád tudományos munkássága felöleli a 18–19. századi magyar hadtörténelem számos korszakát. Foglalkozott többek között Zrínyi Miklós katonai és hadtudósi tevékenységével, Hadik András tábornok életével, Kossuth Lajos hadtudományi szerepével, a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetével, s végezetül, de mindenek előtt négy évtizeden keresztül II. Rákóczi Ferenc szabadságharcával, melynek témakörében készült publikációi a szabadságharc katonai történelmi vizsgálatának máig biztos bázisát képezik. Markó Árpád munkásságának ismerete a kora újkori magyar hadtörténelem, de legfőképp a Rákóczi-szabadságharc történetének és historiográfiájának kutatása során megkerülhetetlen feladat. Az 1960-as évek első felében, a halála előtti években készítette el hat kötetes visszaemlékezés-sorozatát, melynek kéziratait ma a Hadtörténelmi Levéltárban őrzik. A visszaemlékezések több helyen is szólnak levéltárosi tevékenységéről: az I. világháború befejezése

¹ A méltatások, életrajzok összefoglalása: KINCSES, 2013. 376. Ezúton is szeretném megköszönni Mészáros Kálmánnak, hogy gyűjtését rendelkezésemre bocsátotta.

után nyugdíjazásáig, 1940-ig volt a Hadtörténelmi Levéltár munkatársa, egyik első levéltárosa hivatásos tisztként, különböző katonai beosztásokban. Még a „hőskorban”, vagyis a Hadilevéltárként emlegetett intézmény indulása után közvetlenül, 1921 júniusában került oda. Memoárjának van egy összefüggő fejezete is, amely a Hadtörténelmi Levéltárban címet viseli, s melyet jelen közleményben közreadunk.

A forrásrészlet megértéséhez elengedhetetlen a Hadtörténelmi Levéltár létrejöttének és működési elveinek vázlatos áttekintése.² E szerint az első világháború végéig a birodalmi haderő alakulatai, így a magyar honvédség alakulatai is a bécsi *Kriegsarchiv*-ba küldték a működésük során keletkezett összes hadműveleti és egyéb, megőrzésre előírt iratot, térképet. Kivételt képeznek ez alól a magyar honvédség és népfelkelés alakulatainak harctéri iratai, melyeket 1915 ősztől közvetlenül a Honvédelmi Minisztériumba küldtek. A HM 1-a. osztályán belül létrehozta egy levéltári csoportot, ahol az iratokat lemásolták és (az eredeti iratokat) csak ezután küldték tovább a bécsi Hadilevéltárba (*Kriegsarchiv*).

Az immár önálló magyar Hadügyminisztérium I. csoportjának ügkörbeosztása szerint 1918. november 11-én ez alá a csoport alá tartozott a *Hadi levéltár*.³ Bár a kinevezésére vonatkozó konkrét irat nincs meg, de valószínűsíthető, hogy ekkortól lett *Gabányi János* alezredes a levéltár vezetője.⁴ Az intézmény az időközben ugyancsak megalakult Hadimúzeummal egyesítve ténylegesen a következő esztendő elején kezdte meg működését. 1919 tavaszára kialakítása befejeződött, ám megoldatlan volt annak elhelyezése: az összegyűlt levéltári anyag és a munkatársak egy része az Országos Levéltár új, Bécsi kapu téri épületének III-IV. emeletén kapott ideiglenesen helyet. A háború utáni években kevés pénzt fordított a minisztérium a levéltár fenntartására, folyamatosan csökkent a létszám, hiányzott a saját a kiadási lehetőség, de leginkább a katonai felső vezetés érdeklődése, erkölcsi támogatása.⁵ A Hadtörténelmi Levéltár működése 1920 és 1924 között szilárdult meg, javarészt Rubint Dezsó altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia segédtagja, főigazgató⁶ tevékenységének köszönhetően. Az intézmény elnevezése és alárendeltsége többszöri változás után is csak 1920 őszére állandó-

² Az alábbi összefoglalás HAUSNER, 2001. közleménye (lapszám nélkül) és SZIJJ, 2002. 5–7. (Bevezető) alapján készült.

³ Ekkor a levéltáron belül nyolc csoport működött (az irat- és a fényképezési csoporton kívül hat iratmásoló). 1918. december 19-én jelent meg a csoportok sorában a „muzeális csoport”, melynek a vezetője Aggházy Kamil (1882–1954) ezredes volt, aki a később az önállóvá vált múzeum igazgatója lett.

⁴ Gabányi János, olysói (1871–1934) magyar királyi ezredes, címzetes tábornok, hadtörténész, levéltáros, a Hadtörténelmi Levéltár alapítója. Életrajzi összefoglaló még nem készült róla.

⁵ Egy 1920-ban keletkezett tervezet 208 fő tiszt és 188 fő polgári alkalmazottat, összesen 396 főt tartott szükséges létszámnak az egész intézményben, a valóságban azonban csak 75 fő hivatásos állományú katonatiszt dolgozott a levéltárban és a múzeumban együttesen.

⁶ Rubint Dezsó, rubinthy (1871–1945) vezérkari tiszt, vezértanácsnok, 1920-tól vezérőrnagy, 1920. szeptember 30. és 1922. november 19. között (1921. október 1-jétől nyugállományúként) a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum igazgatója, 1922. november 19. és 1924. december 1-je között a Hadtörténelmi Levéltár igazgatója. E helyen is szeretném megköszönni Farkas Gyöngyinek, a Hadtörténelmi Levéltár főlevéltárosának a Levéltár korábbi munkatársairól adott értékes információkat.

sult, ekkortól 1922 októberéig a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum, utóbb M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum elnevezést kapta. Szolgálati utasításban határozták meg a levéltárosok feladatait, melyek között forrástanulmányok végzése is szerepelt.

A békeszerződés végrehajtása során (1922. április 29-én) az intézmény kivált a M. Kir. Honvédség kötelékéből, és először a Belügyminisztérium, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium színelője felügyelete alá került. 1922. november 15-én szétválasztották a levéltárat és a múzeumot. A valóságos irányítást ugyanakkor továbbra is a Vezérkari Főnökség és a Honvédelmi Minisztérium gyakorolta. Civil beosztásokat kaptak a katonatisztek, a katonai rangjukat különböző elnevezések alá „rejtették” (pl. az ezredek főtanácsnokok, az alezredek tanácsnokok lettek stb.). 1928 júniusáig működött így az intézmény, amikor visszakerült a Vezérkari Főnökséghez. A levéltár önálló intézmény maradt, neve változott csak meg 1930. május 1-jétől *M. kir. Hadilevéltár*ra. A levéltár önálló elhelyezése a két világháború között sem oldódott meg, a második világháború után költözött mostani helyére, a Hadtörténelmi Múzeum jobbszárnyába, az egykori Nándor-laktanya épületébe.

Az intézményben folyó tudományos munka színvonalának emelése érdekében lehetőség nyílt 1934-ben arra, hogy többeket a budapesti M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának történelem szakára „vezényeljenek”, ahogyan erről Markó Árpád alábbiakban közölt memoárja is szól. Ennek hatására az 1930-as években a Levéltár elismert tudományos műhelyé vált. Falai között tekintélyes hadtörténetírói gárda gyűlt össze, a különböző osztályokon egyidejűleg három hadtörténetész-akadémikus is tevékenykedett: Pilch Jenő ezredes (a könyvtár élén), Gyalóky Jenő ezredes (a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőségében)⁷ és Markó Árpád alezredes, utóbb ezredes, az ún. Régi levéltári osztály vezetője.

Markó Árpád önéletrajzi művei hat kötetnyi kéziratban maradtak fenn a Hadtörténelmi Levéltár Tanulmány-gyűjteményében. A források bárki számára

⁷ Pilch Jenő (1872–1937) a 20. század első felének egyik legjelentősebb hadtörténetésze, főtanácsnok, 1921-től ezredes. 1901-ig csapattiszti szolgálatot teljesített, majd a pécsi hadapródiskola, s 1907-től a honvéd gazdasági tiszti iskola tanára. 1913-tól a Ludovika Akadémián katonai földrajzot oktatott és a könyvtárat vezette. 1920-tól a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum könyvtárának volt az igazgatója, 1925-ben nyugállományba vonult. A Magyar Katonai Közlöny főszerkesztője 1920-tól 1921. július 1-jéig volt. 1914–1923 között a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztője volt. Elsősorban újkori magyar hadtörténelemmel foglalkozó tanulmányokat írt. 1918-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1935-től rendes tagja. Életére l.: ÁCS, 2001. és MARKÓ, 2004. 353. Gyalóky Jenő (1874–1945) hivatásos katonatiszt, ezredes, főtanácsnok, a két világháború közötti időszak kiemelkedő jelentőségű hadtörténetésze, első számú szaktekintélye. 1920–1921-ben a debreceni egyetem meghívott tanára, 1921. május 6-tól 1943-ig volt a Hadtörténelmi Levéltár munkatársa tiszteletdíjasként. 1921. december 8. és 1922. október 6. között a Hadtörténelmi Levéltár I. (levéltári) csoportjának igazgatója volt, nyugdíjazása előtt egy évvel, 1926-ban ezredesi rendfokozatot kapott. 1926-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1936-tól rendes tagja. Szakszerúsége példaértékű volt a két háború közötti hadtörténetész nemzedék számára. 1922–1943 között a Hadtörténelmi Közlemények főszerkesztője volt. L.: FELSZEGHY-REE, 1938. III. rész, 5.; KENYERES, 1967. 634.; BÁRÁNY, 1999. 913.; HERMANN, 1999a. 38.; HERMANN, 1999b. 70.; MARKÓ, 2001. 1146–1147.; GLATZ, 2003. 439.

elérhető, kutathatók. Leltári számuk 3598/a–e.⁸ A kötetek címei a következők: Markó főhadnagy feljegyzései... a 34-ik gyalogezred utászosztágának harcairól. 1914. augusztus 31.–szeptember közepe. (1914 októberében írta.); Katonaéletem története I. 1903. október 1.–1915. szeptember 15.; Katonaéletem története II. 1915. szeptember 15.–1921. május 1.; Életem a történettudomány szolgálatában; Hontalanságunk két éve. 1945. január 6.–1947. április 1.; Zenei életem. Hatvanöt esztendő muzsikája a hegedű szolgálatában. (A visszaemlékezések gépelt másodpéldányban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában is elhelyezésre kerültek.)

Az alábbi forrásrészlet Markó Árpád visszaemlékezéseinek egyik kötetéből való, az „Életem a történettudomány szolgálatában” című kéziratból. Ebben részletesen leírja tudományos pályafutását, ezen belül pedig levéltárosi tevékenységét és a Hadtörténelmi Levéltár létrejöttének körülményeit, két világháború közti történetét, elsősorban az Országos Levéltárral való viszonyrendszerben. Jelen írás tehát az említett kézirat levéltári vonatkozású részletét adja közre jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátva. A közlés során csak apró, stiláris változtatásokra került sor, a rövidítéseket kurzívval oldottam föl, s a központosítást néhol megváltoztattam.

FORRÁSKÖZLÉS

A Hadtörténelmi Levéltárban

A világháború szomorú befejezése után 1920 májusában Budapestre költöztem és rövid ideig az újonnan szerveződő Nemzeti Hadseregben szolgáltam mint a ceglédi, később váci gyalogezred ezredsegédtisztje, de bevallom, nem nagy kedvvel. Ez a – később honvédségnek nevezett – haderő nem volt folytatása a mi régi, katonás, hagyománytisztelő szellemünknek. Amikor a váci ezredet 1921-ben önálló zászlóaljakká szervezték át, elhatároztam, hogy más, nem csapatbeli beosztást kérek.⁹

Megtudtam, hogy alakulófélben van egy Hadtörténelmi Levéltár. Annak első alapjait Ráczy Jenő, akkori vezérkari ezredes¹⁰ fektette le azzal, hogy a Vezérkar elrendelte, hogy a honvédcsoportok harctéri iratait időszakonként Budapestre kell szállítani. Segítségére volt Berkó István, akkor alezredes,¹¹ s még néhány, az ügy jelentőségét megértő tiszttel meg-

⁸ (Feldolgozásuk, sajtó alá rendezésük jelenleg is tart a Mészáros Kálmán hadtörténész kollégámmal közös munka során, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának jóvoltából.)

⁹ Markó Árpád 1906. október 1-jén hadnagyként a kassai béke-állomáshelyű, 1734. május 16-án alakult Cs. és kir. 34. sz. „I. Vilmos német császár és porosz király” magyar gyalogezredhez került szolgálatra. 1921. május 1-jével oszlatták fel az ezredet.

¹⁰ Rátz Jenő, nagylaki, vitéz (1882–1952) gyalogsági tábornok, a Honvéd Vezérkar főnöke (1936–1938), 1938. május 14. és november 15. között honvédelmi miniszter, a Felsőház elnöke (1944–1945). Markó Árpáddal barátságban volt.

¹¹ Berkó István, vitéz, báti (1880–1958) vezérkari ezredes, főtanácsnok, hadtörténész. Hadtörténelmi Levéltár régi levéltár csoportjának volt az igazgatója 1926. február 24. és 1931. január 1-je között, a Magyar Katonai Szemle főszerkesztője, 1931-ben, majd 1932. március 1-jétől 1932. július 1-jei nyugállományba vonulásáig a Levéltári osztály vezetője volt.

alakították a Vezérkar egyik osztályát, a Levéltári Osztályt. Az összeomlás után, amikor folytak a tárgyalások a bécsi kulturális anyagok, így a Kriegsarchiv magyar vonatkozású anyagainak szétválasztása és Magyarországnak való átadása ügyében,¹² ez az osztály alakult Hadtörténelmi Levéltárrá.¹³ Most már nemcsak a harctéri honvédelakulatok, hanem minden magyar illetőségű közös csapattest és intézet régi levéltári anyagának gyűjtőhelyévé vált. Akkor már Berkón kívül más neves katonairók, tudós emberek, mint Pilch Jenő, Gyalóky Jenő, Gabányi János, Nagymegyeri Raics (Nagy) Károly¹⁴ ezredesek, Breit (Bánlaky) altábornagy¹⁵ és mások is itt kaptak beosztást. A növekedő iratanyag már nem fért el a Vezérkartól átengedett helyiségekben, így hát sikerült megkapni az akkor még befejezetlen Országos Levéltár épületének két legfelsőbb emeletét, s ott most már mint önálló honvédségi intézet működött, mely anyagilag a Honvédelmi Minisztérium, szellemi vezetés tekintetében pedig a Vezérkar alá tartozott. A bécsi Kriegsarchiv fel-számolásában pedig egy ott működő, magyar tisztekből álló bizottság végezte a magyar anyag kiválasztását és Budára szállítását.¹⁶

Ez volt a helyzet 1921 telén. Április havában, amikor ezredem felosztatását elrendelték, felmentem érdeklődi, nem kaphatnék-e ott megfelelő beosztást és munkakört. A Hadilevéltár parancsnoka akkor Rubint Dezső altábornagy volt. Kikérdezett béke- és harctéri múltam felől, s mikor megmondtam, hogy a németen kívül franciául tudok és a latin nyelv sem idegen nekem,¹⁷ örömmel kijelentette, hogy azonnal intézkedik beosztásom felől. Valóban, pár nap múlva megkaptam a Honvédelmi Minisztérium rendeletét, mely szerint 1921. június 1-jétől kezdve a Hadtörténelmi Levéltárban fogok szolgálatot teljesíteni. A kocka eldőlt, ráléptem arra az útra, amelyen – bár akkor még nem is sejtettem – továbbhaladhattam valódi hivatásom, a hadtörténet művelése felé.

A magyar Hadilevéltár akkor még a kezdet nehézségeivel küzdött, és legnagyobb bajunk az volt, hogy a Honvédelmi Minisztérium egyáltalában nem tekintette ezt a most megszületett intézetet egy új magyar katonai tudományos intézménynek, tehát nem is vetett súlyt annak ilyen irányú megalapozására és fejlesztésére. A trianoni béke szerint megállapított kis magyar haderő kiépítésén volt a hangsúly, s azon, miképpen lehet a sok, ebbe a szűk keretbe be nem férő tisztet elrejtteni egy jövendő, nagyobb honvédség számára,¹⁸ mert hiszen minden magyar ember lelkében élt a remény, hogy a trianoni

¹² A Monarchia felbomlását követően az osztrák szövetségi kormány és a magyar kormány között éveken át tartó előkészítő munka után Baden bei Wien-ben 1926. május 26-án írták alá az egyezményt, melynek értelmében Ausztria kötelezte magát, hogy kiszolgáltatja Magyarországnak azokat az iratokat, amelyek magyar szellemi tulajdonnak tekinthetők. A közös vonatkozású-król kinyilatkoztatták, hogy azok közös szellemi tulajdont képeznek és Bécsben maradnak. Ehhez az iratanyaghoz a magyar kormány az osztrák szövetségi kormány hozzájárulásával megfelelő számú megbízottat rendelt ki a bécsi Állami Levéltárba referensként. A kérdés szakirodalmából összefoglalóan l.: RESS, 2008., legutóbb pedig: RESS, 2011. 82-97.

¹³ A Levéltár, az időközben ugyancsak megalakult Hadimúzeummal egyesítve, ténylegesen a következő esztendő elején kezdte meg működését „A magyar hadügyminisztérium (10. osztály) Hadtörténelmi Levéltára és Múzeuma” néven 1919. január 20-án. HAUSNER, 2001. 47.

¹⁴ Nagymegyeri Raics (Nagy) Károly, vitéz ezredes, 1921-től a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum III. (hadtörténelmi vagy katonai-irodalmi) csoportjának vezetője.

¹⁵ Bánlaky (1931-ig Breit) József, doberdói (1863–1945) altábornagy, a két világháború között a Hadilevéltár munkatársa. Életrajzi összefoglalója: POLLMANN, 2012

¹⁶ L. a 21. jegyzetet!

¹⁷ Markó Árpádot szülei a nyolc osztályos rozsnyói evangélikus főgimnáziumba írták be, ahol a klasszikus műveltséghez tartozó latin, görög nyelv oktatására különösen nagy hangsúlyt fektettek.

¹⁸ Az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békeszerződés 5. fejezete olyan magyar hadsereg fenntartását engedélyezte, amely támadó hadműveletekre alkalmatlan volt, de az ország minimális vé-

kényszerállapot csak átmenet, s ha a közvetlen szigorú ellenőrzés alól felszabadulunk,¹⁹ szó lehet a honvédség kifejlesztéséről. A nem határozottan fegyveres alakulatokat, tehát a katonai intézeteket stb., köztük a Hadilevéltárat is civilesítették. Azaz nem volt szabad egyenruhát viselnünk, s rendfokozati elnevezésünket használni. A főhadnagyból előadó, a századosból főelőadó, őrnagyból tanácsnok, alezredesből főtanácsnok, ezredesből aligazgató lett, s a tábornok-parancsnokot tekintet nélkül rendfokozatára főigazgatónak nevezték el.

Hogy mennyire nem törődtek felsőbb honvéd vezetőink intézetünkkel, mutatja az is, hogy azt amolyan átmeneti szállásnak tekintették, ahová beosztottak tucat számra tiszteteket, akik csak névleg szerepeltek nálunk, s más, rejtett beosztásban dolgoztak. Vagy ha ideig-óráig be is jártak az intézetbe, semmit sem dolgoztak, mert rövid idő múlva már máshová kerültek. A meg nem értésnek csak két jellemző rövid jelenetét említem meg. Volt egy honvédelmi miniszterünk,²⁰ aki amikor főigazgatónk különféle javaslatokkal, kérelmekkel ment hozzá, azt válaszolta: „Hagyjatok nekem békét a levéltárral. A mai zavaros időben semmi szükség nincs erre az intézményre, a pénz nekünk fegyverekre kell, nem ócska papírokra.” – A minisztérium egyik vezető osztályfőnöke, régi honvéd vezérkari ezredes, pedig nekem, amikor felmentem hozzá, hogy kérünk németül tudó gépírónőket, mert már érkezik a bécsi Kriegsarchiv felszámolása révén²¹ hozzánk került anyag, dühösen – a régi honvédség rövidlátó felfogására jellemzően – ezzel utasított el: „Nem adok, minek egy magyar levéltárban német személyzet? Talán a régi schwarzgelb szellemet akarjátok visszaállítani?” – És az is jellemző, hogy mindvégig, amíg ott szolgáltam, tehát 1921-től 1940-ben bekövetkezett nyugdíjazásomig – bár az utolsó évtizedben

delmét sem volt képes ellátni. A Magyarországi Tanácsköztársaság kormányának lemondásával a magyar hadsereg is megszűnt. Ezzel párhuzamosan szerveződött az ún. Nemzeti Hadsereg, melynek (első) parancsnoka a Károlyi Gyula vezette szegedi kormány honvédelmi minisztere, vitéz nagybányai Horthy Miklós (1868–1957) lett. A Nemzeti Hadsereg létrehozásáról szóló rendeletet 1920. június 6-án Szegeden hirdette ki Horthy, s a hadsereg vezetése, a fővezérség augusztus 9-én állt föl. A szervezet elnevezése 1922. január 4-től Magyar Királyi Honvédségre változott. A fegyveres erők összlétszámát a békediktátumban 35 ezer főben határozták meg, s megtiltották az általános védkötelezettséget. A tisztikar és a legénység arányát is meghatározták, 1750 tiszt és 1313 altiszt volt kinevezhető. A rendelkezések végrehajtását az ún. Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság ellenőrizte. A gazdasági helyzet és az ellenőrzés nem tette lehetővé a hadsereg fejlesztését. Az ország védelméhez szükséges fegyveres erőt ezekben az években az úgynevezett rejtett alakulatok biztosították: a belügyi, illetve a pénzügyi tárcához tartozó vámőrség, csendőrség, határőrség, folyamőrség és a rendőrtartalékok. DOMBRÁDY, 1996. 321–323. A Levéltár a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeként a rejtett alakulatok intézményeinek sorába tartozott.

¹⁹ Ti. az előző jegyzetben említett Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság távoztával: a Nagykövettek Tanácsa 1927. március 31-i hatállyal megszüntette a Katonai Ellenőrző Bizottság tevékenységét Magyarországon. DOMBRÁDY, 1996. 324.

²⁰ Belitska Sándor (1872–1939) altábornagyról van szó, aki 1920. december 16. és 1923. június 28. között volt honvédelmi miniszter.

²¹ Helytelen megfogalmazás, a bécsi Hadilevéltárat nem számolták fel, hanem lehetőség nyílt az ott őrzött magyar vonatkozású anyagok Magyarországra szállítására. L. a 12. jegyzetet! – A badeni egyezmény az évszázadokon át Bécsben működött közös kormányzervek magyar vonatkozású irategyütteseinek kezelését illetően közreműködési lehetőséget biztosított a magyar félnek a Bécsben dolgozó levéltári delegáció révén. Feladatmegosztással napjainkig külön (katonai és polgári) delegáció dolgozik a *Kriegsarchiv*-ban, külön polgári delegáció a Házi, Udvari és Állami Levéltárban (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*) és a Pénzügyi és Udvari Kamarai Levéltárban (*Finanz- und Hofkammerarchiv*). Előbbiek a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, utóbbi az Országos Levéltár munkatársai közül kerül ki.

már sikerült intézetünk tudományos hírnevét megalapozni – nem sikerült kieszközölni, hogy vezényeljen a minisztérium olyan fiatal tiszteket, akik erre önként jelentkeznek, a tudományegyetem történeti tanszékének elvégzésére, s biztosítsa előmenetelüket a levéltár tudományos beosztásában is.

Amikor 1921. május 1-jén szolgálattételre Rubint altábornagynál jelentkeztem, az akkor alakulófélben lévő hadrendi osztályba²² osztott be. Itt válogattuk és gyűjtöttük össze a világháborús magasabb parancsnokságok iratanyagából a katonai térképekbe berajzolt aznapi helyzetet és egyéb, az illető parancsnokság – hadosztály, hadtest, hadsereg és a hadsereg-főparancsnokság (Armeekorommando, röviden AOK) – tagozódását, csapattesteknek felsorolását és a működési helyét feltüntető helyzetvázlatokat és grafikonokat a hadműveletek alatt. Ezek a táblázatok (Ordre de bataille, hadrend, haditagozódás) áttekintő képet nyújthattak a későbbi történetírás számára a háború különböző időszakairól. Feladatom volt ezeknek az iratoknak, térképeknek a rendezése, kronológiai sorrendben, parancsnokságok és hadműveletek szerint való összeállítás, indexelése. Ha pedig valamelyik térképhelyzeten vagy hadrendi grafikonon hiányzott az aznapi keltezés feljegyzése, akkor ezt kellett megállapítani a többi helyzettel való összehasonlítás vagy hadműveleti iratok alapján, ami sokszor nem volt könnyű munka. Szinte hihetetlen, hogy találtam néha a hadsereg-főparancsnokságnál vagy hadsereg-parancsnokságoknál készült helyzet térképek közt olyat is, amelyen ez a rendkívül fontos feljegyzés hiányzott. De különben későbbi történetkutatói pályámon is gyakran okozott fejtörést és szívós kutatómunkát, amíg pl. egy keltezés nélküli kuruc levél írásának időpontját megnyugtató módon megállapíthattam. Szóval ez az első levéltári tevékenységem sok érdekességet nyújtott számomra.

Mintegy egyévi beosztásom után a főigazgatóság központi titkári teendői ellátására lettem kijelölve. Megtisztelő beosztás volt ez, mert az én kezembe futott össze a Hadilevéltár tudományos és közigazgatási életének minden szála. Így most már megfelelő helyen ülve, még nagyobb kedvvel fogtam hozzá, hogy Hadilevéltárunk tudományos színvonalának emelését előmozdítsam. Évek múlva, amikor felszabadultunk az Entente ellenőrzés alól,²³ a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkar is már többet törődött velünk. Akkor már egész szép hadtörténet-írói gárda gyűlt össze nálunk. A Magyar Katonai Közlöny²⁴ szerkesztősége nálunk működött. A Tudományos Akadémia két katonatagja, Gyalóky Jenő és Pilch Jenő ezredesek szintén nálunk voltak beosztva, és Berkó Istvánon kívül már több olyan tiszt is jelentkezett hozzánk, akik értékes írói tevékenységet is kifejtettek.²⁵ De a Hadilevéltár beosztottjainak stabilitását még akkor sem sikerült elérni. Mindnyájan csapattiszteknek számítottunk, tehát bármikor kirendelhettek csapatszolgálatra. A nyugodt, tudományos elmélyedő munka ilyen helyzetben nehéz volt. Megjelent azután egy rendelet, hogy aki nem akar csapatnál szolgálni, kérje a helyi alkalmazású tisztek csoportjába való áthelyezését azzal, hogy tudomásul veszi: előléptetéseknél egy évet fog veszíteni csapattársai mögött. Néhányan – köztük én is – ezt a megoldást örömmel fogadtuk. Az,

²² Szijj, 2002. 6. Ettől kezdve egészen 1927-ig a Hadtörténelmi csoport, melybe Markó Árpád is került, a Magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár III. csoportjaként működött tovább. HAUSNER, 2001. 51.

²³ L. a 19. jegyzetet!

²⁴ A Magyar Katonai Közlöny 1908. január 1. és 1930 között működő folyóirat volt, a hivatásos honvéd tisztikar szakmai tudományos orgánuma. Az I. világháború kitörésekor beszüntette egy időre megjelenését, de 1920-ban ismét életre kelt és 1921-től kezdve a Hadtörténelmi Levéltár kiadásában jelent meg. Gazdasági kényszerűségből 1931. január 1-jétől a Közlönyt Magyar Katonai Szemle cím alatt egyesítették a többi katonai szakfolyóirattal.

²⁵ Tevékenységük legutóbbi összefoglalása szakirodalommal: KINCSES, 2013. 382–384., 388–389.

hogyan anyagilag így károsodunk, engem különösen nem izgatott. Megvolt az őrnagyi, később, 1928-tól az alezredesi fizetésem, dénesházi birtokunk²⁶ utáni szép jövedelmünk, s a Katonai Szemlében, s más katonai újságokban és hírlapokban akkor már szorgalmasan beküldött cikkeimért rendes írói tiszteletdíjat fizettek. Akkor még főleg a világháború hadieseményeiről, ezredem különösen érdekes harci cselekményeiről írtam.²⁷

Hadtörténetírói első nagyobb értékű munkám egy hosszabb értekezés volt 1924-ben. A Honvédelmi Minisztérium pályázatot tűzött ki valamilyen világháborús esemény megírására. Megpályáztam „Rohamvállalkozás. A volt cs. és k. 34. gyalogezred egy harctéri jelentése” címen. Egy kitűnően sikerült rohamvállalkozást írtam meg az ezred hiteles naplója és az eseménnyel foglalkozó iratanyag alapján. A pályadíjat megnyertem. Kortörténeti vagy mondjuk pénztörténeti érdekességként említem meg, hogy a pályadíj 35 000 korona volt, amin – akkor a Balatonra készültünk – vehettem magamnak egy borszandált. Ezt az írásomat,²⁸ valamint a későbbi dolgozataimat az akkori Magyar Katonai Szemle [című] szakfolyóiratunk szívesen közölte. Írtam a 27. hadosztályunk nehéz harcairól²⁹ a Gaj-erdőben 1915 májusában, a Borszczewka melletti válságos helyzetben eredményesen vívott ütközetről 1915 szeptemberében, s egyéb, főleg külföldi, német, francia hadtudományi könyvek és szaklapok cikkeinek ismertetését is közzétettem.³⁰

1926-ban, amikor a bécsi Kriegsarchiv anyagának régi magyar vonatkozású anyaga és nekünk ítélt gazdag térképnyelve mind nagyobb tömegben érkezett hozzánk, és a régi Honvédelmi Minisztérium és a volt császári és királyi budapesti IV. hadtestparancsnokság irattárában, padláson, pincében gondozatlanul heverő, rendkívül gazdag anyagot, a régi Generalkommando für das Königreich Ungarn gyűjteményét átvehettük, megalakult Hadilevéltárunk „Régi Levéltári Osztálya”.³¹ Itt már alapos német és latin tudású veze-

²⁶ Dénesháza: pusztakúriával Győr vármegyében, Rábapatona község határában, ma Győr-Moson-Sopron megye területén. (Markó Árpád feleségének öröksége.)

²⁷ Az alábbi írásokról van szó: Vilmos-bakák az orosz harctéren. *Magyar Katonai Közlöny*, 12. (1924) 9–10. sz. 475–477.; A 34-ik volt kassai közös magyar gyalogezred világháborús szereplése. *Magyar Katonai Közlöny*, 13. (1925) 10–11. sz. 886–895.; A borszczewkai ütközet 1915 szept. 13. és 14-én. (A kassai volt közös 53. gy. dd. harca.) *Magyar Katonai Közlöny*, 14. (1926) 9–10. sz. 695. és 1. a következő két jegyzetben idézett munkákat is.

²⁸ Rohamvállalkozás. (Az I. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő cs. és kir. 34. gyalogezred rohamvállalkozása 1917. július 19-én. Alkalmazó dolgozat.) *Magyar Katonai Közlöny*, 12. (1924) 5–8. sz. 316–329.

²⁹ A 27. hadosztály küzdelme a Gaj-erdőben 1915. május havában. *Magyar Katonai Közlöny*, 13. (1925) 1–2. sz. 58–71.

³⁰ Hindenburg a német köztársaság [sic!] elnöke. *Magyar Katonai Közlöny*, 13. (1925) 5–6. sz. 496–497.; A folyamokon való átkelés alapelvei a francia és német szabályzatokban. *Magyar Katonai Közlöny*, 15. (1927) 12. sz. 1099–1103.; A gyalogság és a harckocsi összműködése. *Magyar Katonai Közlöny*, 16. (1928) 2. sz. 201–209.; Felkelőcsapatok szervezése. (Az 1921. évi felszüléziai német-lengyel küzdelmek tanulságai.) *Magyar Katonai Közlöny*, 16. (1928) 4. sz. 408–415.; Helységarcok az Oroszországban most megjelent karhatalmi szabályzat alapján. (A „La France Militaire” közleményei nyomán.) *Magyar Katonai Közlöny*, 16. (1928) 7–8. sz. 728–731.; A gyalogság nehéz fegyverei. *Magyar Katonai Közlöny*, 16. (1928) 11. sz. 1064–1073.

³¹ Ti. a Hadtörténelmi Levéltár 1928-ban visszakerült a magyar királyi honvéd vezérkar, illetve a honvédelmi miniszter alárendeltségébe. A Generalkommando elnevezés időről időre változó fogalom: 1740–1772, 1794–1848 és 1874–1876 között *General Commando in Hungarn*; 1773–1793 között *General Militär Commando in Hungarn*, 1849-ben *Armee General Commando in Ofen*; 1850–1853-ban *III. Armee Commando für Ungarn und Siebenbürgen* (*Armee General Commando für III. Armee*); 1856–1859-ben *III. Armee Commando* (*Landes General Commando für Ungarn*, ill. *Armee und Landes General Commando für Ungarn*); 1860–1866 között *Landes General Commando für Ungarn zu Ofen*; 1867–1873-ban *General Commando in Ofen* (*für Ungarn*) és 1877–1882-ben *General*

tőre volt szükség, s akkor főnököm engem tisztelt meg azzal, hogy az osztály vezetőjévé nevezett ki. Ebben a beosztásban működtem egészen 1940 májusában, szolgálati időm betöltése után elrendelt nyugdíjazásomig.

A Generalkommando – magyarul Főhadparancsnokság – irattára igen pontosan vezetett, 20–30 kg súlyú, bőrbe, vastag kéreglemezbe kötött elenchusaival, indexeivel és a hozzá tartozó, rendesen kezelt fasciculusokkal valóban megbecsülhetetlen értéket képviselt. Ez a katonai főparancsnokság volt ugyanis a 18. század közepétől a 19. század közepéig a magyarországi legfőbb katonai hatóság, amely az itteni parancsnokságok és csapatok ügyeit közvetítette a bécsi Hofkriegsrat – Legfelsőbb Haditanács –, illetve Consilium Aulae Bellicum, röviden a Bellica közt, kivéve az Erdélyben állomásozó katonaság ügyeit, mert azok a Temesváron felállított Főhadparancsnokság alá tartoztak.

A bécsi Kriegsarchiv felszámolásával kapcsolatban felbecsülhetetlen értékű iratanyagot kaptunk, főleg pedig több ezerre menő térképanyagot és a Mária Terézia alapította Magyar Nemesi Testőrség teljes irattárát. A vezetésem alatt álló Régi Levéltári Osztály anyagát így most már áttekinthettem, s a következő alosztályok szerint csoportosítottam. Legrégibb irataink a török hódoltság idejéből valók voltak, főleg magyarországi várakra vonatkozó adatok, s török basák magyar nyelvű levelei a császári tábornokokhoz, mert itt akkor a magyar nyelv volt a közvetítő nyelv. Értékes iratokat kaptunk II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáról is. Ennek az alosztálynak vezetését dr. Erdélyi Gyula, akkor őrnagyra³² bízta, aki tudományegyetemi, történész végzettségével – s egyébként egyetemi magántanári címmel, később pedig mint a szegedi egyetem rendkívüli tanára – erre megfelelő felkészültséggel bírt. A Generalkommando anyagát kezelő alosztály vezetőjére is volt alkalmas emberem, László József alezredes³³ személyében. Egyetemem végzett tanár és levéltárosi szakvizsgával bíró szakember volt. Egy évet Párizsban a Sorbonne-on is tanult, így hát ez a hely nagyon neki való volt és ott kitűnően meg is felelt. A Generalkommando anyagában igen sok latin írás volt, a katonaság a magyar politikai hatóságokkal latinul érintkezett, és sok francia nyelvű levél is akadt az írások közt. Harmadik alosztályom az 1848/49. évi szabadságharc anyagát rendezte. Ehhez már nem kellett olyan szakképzettség, mint a régebbi levéltári anyaghoz, úgyhogy ennek anyagába könnyen bedolgozhatta magát az a tiszt, akinek ehhez kedve volt és németül tudott. Következő alosztályomban az 1867-ben felállított honvédség iratait kezeltük, s alám tartozott a térképosztály is, melynek vezetője a kitűnő Gerő László hadmérnök alezredes³⁴ volt.

Nagy hasznunkra volt, hogy Hadilevéltárunk egy épületben volt a közben az Úri utcából ide áttelepített Országos Levéltárral. Akkori igazgatója, Csánki Dezső,³⁵ később

Commando zu Budapest.

³² Dr. Erdélyi Gyula (1892–1949) 1932. október 1-jétől a Hadtörténelmi Levéltár levéltárosa (török kor), a kézikönyvtár, majd a Térkép-, és fényképtár vezetője, 1945. április 24. és 1949. február 25. között a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum parancsnoka.

³³ László József, kajászószentpéteri, nemes (1890–?) tanári végzettségű levéltáros, a Hadtörténelmi Levéltárban 1932. november 1-je és 1949. június 27. között az iratrendezési alosztály vezetőjeként, majd első világháborús témában kutatóként dolgozott.

³⁴ Gerő László (?–?), alezredes, műszaki igazgató, a Hadtörténelmi Levéltárban 1931. november 1-je és 1938. március 31. között dolgozott, 1932. október 10.-től a Térkép-, és fényképtár vezetője volt, 1935. július 1-jén vonult nyugállományba.

³⁵ Csánki Dezső (1857–1933) történész, levéltáros, történeti topográfus, művelődéspolitikus, vallás- és közoktatásügyi címzetes államtitkár, 1891-től az MTA levelező, majd 1900-tól rendes tagja. 1881 óta volt az Országos Levéltár munkatársa. 1912 márciusától bízta meg az intézmény vezetésével, amit 1913 áprilisában véglegesítettek. 1919 elején főigazgatóvá nevezték ki, s a tanácsköztársaság alatti háttérbe szorítása után ismét ellátta igazgatói teendőit. KÁLNICZKY, 2004. 15–37.

Herzog József³⁶ – bár természetesen szerették volna, ha ebből a nekik épített épületből minél előbb elköltöznék³⁷ – szívesen segítettek és az Országos levéltári urak mind nagyon készségesen állottak rendelkezésünkre szaklevéltári ügyekben. Sokat tanultunk tőlük, főleg az anyag rendezése, kiválogatása, konzerválása stb. terén.³⁸

Persze ahhoz, hogy mindezt az értékes anyagot szakszerűen kezeljük, főleg a porlandó, régi, török kori iratokat, sok, megfelelő berendezésű szekrényre és dobozra lett volna szükségünk. De a Honvédelmi Minisztérium hadbiztosai ezt nem akarták megérteni, és sem a Vezérkar, sem a Honvédelmi Minisztérium elnöksége nem támogatta ilyen kérésünket kellően. Akkor szerencsénkre Suhay Imre tábornok volt a parancsnokunk,³⁹ maga is író ember,⁴⁰ széleskörű műveltséggel, érdeklődéssel bíró egyén. Ezen úgy segített, hogy egyszerűen megrendelte egy gyárban és egy dobozgyárban saját felelősségére a szükséges szekrényeket és tartályokat, s amikor már minden szakszerűen berendezve helyén állott, a minisztériumot fait accompli elé állítva benyújtotta a számlákat. Óriási [volt a] felzúdulás a hadbiztosi osztályban, hiszen több ezer pengős tételről volt szó. Nem fogadták el, hanem ezt a nagy összeget megtérítésre Suhay tábornok személyes adósságának minősítették, s fizetéséből kívánták levonni. De hát Suhay ügyes ember volt, odakéretett egy bizottságot a minisztériumból – egy szakembert az Országos Levéltárból is bevontak a helyszíni szemlébe –, s az eredmény végül mégis csak az lett, hogy a Honvédelmi Minisztérium kifizette az összeget.

Nagy örömmel foglalkoztam most már kizárólag e gyönyörű levéltári anyag dolgaival. Egy fél évig jártam mint önkéntes hallgató a Tudományegyetem levéltártani előadásaira,⁴¹ amelyeket dr. Szentpétery Imre professzor⁴² tartott. Javaslatomra azután, nem törődve a minisztériumokkal, még nyolc tisztünket vezényeltük e szaklevéltári előadások

³⁶ Herczog József (1880–1941) levéltáros, történész, 1936-tól az MTA levelező tagja. 1934 nyaratól 1941-ben bekövetkezett haláláig állt a levéltár élén.

³⁷ Még 1904-ben adta át a Fővárosi Közmunka Tanácsa az Országos Levéltárnak a Bécsi kapu tér 3. sz. alatti ún. Bosnyák laktanyát. Ennek bontásával önálló levéltári épület létrehozását döntötte el az 1911. május 11-i minisztertanácsi értekezlet. Az építési terv és a költségvetés kidolgozásával 1912-ben bízta meg Pecz Samu (1854–1922) építésszt, a munkálatok pedig 1913. október 13-án kezdődtek. Az I. világháború idején az építkezés vonatottan haladt, majd leállt, új lendületet Klebelsberg Kuno (1875–1932) belügyminisztersége idején (1920-tól 1921. decemberig) kapott. Az Országház utcai épületből az Országos Levéltár iratanyagának átköltöztetése 1923. április 27-én kezdődött meg. 1920 májusától az épülő Országos Levéltárnak a Honvédelmi Minisztérium csak az egyik „társbérloje” volt, melynek elszórva valamennyi szinten 148 helyisége volt az épületben. Az új palota befejezése után is megmaradt a közös használat, az épület két negyedik és egyik harmadik emeleti raktárát foglalta el a Hadilevéltár.

³⁸ Különösen nagy szükségük volt erre, hiszen a Hadilevéltár munkatársai közül senki sem volt képzett levéltáros ebben az időszakban, és restaurátorműhellyel, illetve restaurátorokkal sem rendelkezett.

³⁹ Nemes vitéz Suhay Imre (1882–1952) ekkor már nyugalmazott altábornagy, a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár főigazgatója.

⁴⁰ Fontosabb művei: A Magyar Királyi Honvédség története. 1868–1918. Írta: Suhay Imre tábornok vezetése alatt a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár részéről kirendelt bizottság. Szerk. Berkó István. Bp., 1928.; Hadviselés és hadvezetés. A katonai, gazdasági és szellemi háború lényege, módszere és eszközei. [Bp.,] 1940.; Karl Justrow: Korszerű háború. A műszaki hadviselés és harceszközei. Átdolgozta: Suhay Imre. Bp., [1940.]

⁴¹ A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára (1919–1944/48), ahová 1935-ig érettségivel bárki beiratkozhatott.

⁴² Szentpétery Imre (1878–1950) történész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. Elsősorban diplomatikai munkákkal és forráskiadással foglalkozott.

meghallgatására. Én még ezen felül, ha időm engedte, be-bejártam az egyetemre, illetve mint benevolus auditor meghallgattam többször Szekfű Gyula,⁴³ Domanovszky Sándor,⁴⁴ Lukinich Imre⁴⁵ professzorok előadásait,⁴⁶ s mindjobban éreztem, ez az én igazi hivatásom, a levéltári szolgálaton alapuló történetkutatói munka, s ennek eredményeként a hadtörténetírói pályára.⁴⁷ Ezután még gyakrabban jelentek meg kisebb közleményeim, de most már teljesen abbahagytam a világháborúval való foglalkozást, s főleg a Generalkommando és a török anyag gazdag tárházából közöltem cikkeket. Ezeknek ma már a címeit sem tudnám felsorolni, mert bár minden írásomból eltettem egy példányt és az azokkal kapcsolatos bírálatokat, ez az érdekes gyűjteményem is elpusztult a második világháború alatt. Emlékezem, hogy több cikkben írtam a napóleoni háborúk alatt magyarországi kaszárnyákba internált francia hadifoglyok dolgairól.⁴⁸ Ismertettem több közleményben a török hódoltság idejéből való érdekesebb magyar okmányokat.⁴⁹ A Hadtörténelmi Közlemények 1928. évi évfolyamában közzétettem egy hosszabb értekezést a zaporogi kozákok magyar földre való áttelepítéséről.⁵⁰ Eger várának régi dolgairól is írtam,⁵¹ felfedeztem Martinovics Ignácnak egy eddig ismeretlen, sajátkezű levelét, ezt a Napkelet 1929. évi kötetében tettem közzé.⁵² Mindezekben a munkáimban nagy segítséget, ösztönzést kaptam Gyalókay Jenő és Pilch Jenő ezredesektől, sokat tanultam tőlük.

Egy érdekes mezőgazdasági, növénytermesztésről szóló könyvben olvastam ezt a meghatározást, mely – mutatis mutandis – a történetkutatói és írói munkásságra is alkalmazható. A föld felső rétegeiben, geológiai összetételében van egy bizonyos gazdagság. De ez magában nem elég ahhoz, hogy olyan terményeket hozzon létre, amelyek az ember testi táplálására alkalmasak. Ehhez az kell, hogy a talajt megfelelő módon elkészítsük, felszánt-suk, fogatoljuk, tárcsázzuk, ásóval, kapával megdolgozzuk. Akkor nyugodtan vethetjük gabonánkat, vagy ültethetünk bármit is a földre, a benne rejlő *talajgazdagságot* ily eljárásokkal átváltoztathatjuk *talajerővé*. Ez ébreszti fel és fejleszti a növényeket és érleli meg őket. Történettudományos lelki táplálékainkkal is ez történik. A levéltárakban, könyvtárakban készen van a történetíráshoz szükséges adatgazdagság. Azt ható *erővé* a társadalom számára a lelkiismeretes történetkutató, bíráló és összeállító írói munka teszi.

⁴³ Szekfű Gyula (1883–1955) történész, publicista, egyetemi tanár, akadémikus. A két világháború közötti szellemi élet meghatározó alakja, kiemelkedő történésze. Legteljesebb életrajzi összefoglalója, műveinek felsorolásával, a korábbi bibliográfiák összefoglalásával: DÉNES, 2001. 7–34., 26. skk.

⁴⁴ Domanovszky Sándor (1877–1955) történész, egyetemi tanár, az MTA levelező (1915-től), rendes (1926-tól), majd tiszteletbeli (1940–1949) tagja.

⁴⁵ Lukinich Imre (1880–1950) történész, egyetemi tanár; 1923–1924-ben országos levéltári igazgató, 1924–1929 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója.

⁴⁶ Szekfű Gyula az 1919/20. tanév I–II. félévében, majd ötévi kihagyás után az 1925/26-os tanévtől kezdődően tanított folyamatosan 1945-ig az egyetemen. DÉNES, 2001. 275.

⁴⁷ Kiemelés kurzívval itt és a továbbiakban a szerzőtől.

⁴⁸ Felsőmagyarország meghódítása francia megvilágításban. *Magyar Katonai Közlöny*, 18. (1930) 3. sz. 262–265.

⁴⁹ Magyar levelek a török hódoltság idejéből. (2-ik, 3-ik és 4-ik sorozat.) *Magyar Katonai Közlöny*, 17. (1929) 4. sz. 449–454., 6. sz. 670–674. és 9. sz. 918–924.; Magyar levelek a török hódoltság idejéből. (5. sorozat.) *Magyar Katonai Közlöny*, 18. (1930) 1. sz. 69–72.

⁵⁰ Zaporogi kozákok bevándorlása Délmagyarországra, 1785-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 29. (1928) 474–481.

⁵¹ Eger vára 1753-ban. *Uo.* 34–37. o.

⁵² Martinovich Ignác eddig ismeretlen levele. (A M. K. Hadtörténelmi Levéltár régi iratanyagából.) *Napkelet*, 7. XIII. kötet. (1929. I. félév) 7. sz. 545–546.

Osztályom – már nem emlékszem pontosan, melyik évben – igen értékes anyaggal szaporodott. Jó barátságban voltam Gárdonyi Alberttel, a Fővárosi Levéltár igazgatójával.⁵³ Egyszer megkérdezett, nem volna-e [kedve] a Hadilevéltár[nek] átvenni az ő vezetése alatt álló gyűjteményben lévő, főként katonai vonatkozású anyagot, a Judicium Delegatum Mixtum levéltárát. Ebben a levéltárban őrizték a 18. század közepétől kezdve a Magyarország területén elhalt katonatisztek hagyatéki ügyeire vonatkozó iratokat. Mivel ennek a kérdésnek polgári, vagyoni jogi, s egyéb vonatkozású oldalai voltak, a hagyatékok ügyét egy vegyes katonai–polgári bizottság tárgyalta le. Megnéztem az anyagot és igen nagy örömmel válaszoltam, hogy szívesen átvesszük. Az elhalt tisztek végrendeletei, a hagyatéki eljárás során felmerült levelezés, leltárak, az illetők katonai múltjára vonatkozó minősítési táblázatok, s egyéb iratok – mind olyan természetű adatok, amelyekből igen érdekes képet alkothatunk magunknak a különböző korok katonai-társadalmi helyzetéről. Több teherautó rakományt vettünk át, egyelőre rendezetlenül, de azért így is lehetett használni. Sikerült is néhány érdekesebb, nevezetesebb magas rangú katonatiszt haláláról, hagyatéki leltáiról stb. szóló iratok alapján a Magyar Katonai Szemlében ismertetni⁵⁴ a szóban forgó időszak korképét.

Hadtörténelmi Levéltár, leltári száma: Tgy 3598/b. 12–19. pp.

Felhasznált irodalom

ÁCS

- 2001 Ács Tibor: A katonai szellem ébresztése. (Pilch Jenő tudományos hagyatéka). *Hadtudomány*, XI. (2001) 2. sz. (Az írás internetes változatát használtam: <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2001/2/12/t-08.htm>; a letöltés időpontja: 2013. június 30.; lapszám megjelölése nélkül.)

BÁRÁNY

- 1999 *Magyar nagylexikon VIII.* (Ff–Gyep). Főszerk.: BÁRÁNY Lászlóné. Bp., 1999.

DÉNES

- 2001 *Szekfű Gyula. Vál., s. a. r., bev.:* DÉNES Iván Zoltán. Bp., 2001.

DOMBRÁDY

- 1996 DOMBRÁDY Lóránt: Hadsereg és katonapolitika 1919–1940 között. *Magyarország a XX. században.* Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY István. 1. kötet. Politika, társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Szekszárd, 1996. 319–336.

⁵³ Gárdonyi Albert (1874–1946) könyvtáros, levéltáros. 1911-től volt a Fővárosi Levéltár munkatársa, 1914–1935 között igazgatója.

⁵⁴ Két mozgalmas év a magyar nemestestőrség életéből. Kisfaludy Sándor eltávolítása a gárdából 1796-ban. *Századok*, 63–64. (1929–1930) 9–10. sz. 365–383. és Sigray Mihály magyar–holland huszárezredes. *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942) 6. sz. 702–704. című írásokról van szó.

- FELSZEGHY-REÉ
1938 *A magyar tűzér.* Szerk.: FELSZEGHY Ferenc-REÉ László. Bp., 1938.
- GLATZ
2003 *A Magyar Tudományos Akadémia Tagjai 1825–2002.* Főszerk. GLATZ Ferenc. I. kötet. Írták: MARKÓ László, BURUCS Kornélia, BALOGH Margit, HAY Diana. Bp., 2003.
- HAUSNER
2001 HAUSNER Gábor: A Hadtörténelmi Levéltár Hadtörténész Osztályának története (1918–1954). *Ad Acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2000.* Szerk.: LENKEFI Ferenc. Bp., 2001. 47–59. (Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, sorozatszerk.: SZIJJ Jolán.)
- HERMANN
1999a HERMANN Róbert: Szekfű Gyula és Gyalókay Jenő a Görgei-kérdésről. *Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve, XX.* 1996–1997. Bp., 1999.
- HERMANN
1999b HERMANN Róbert: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban. *Aetas*, 1999. 1–2. sz. 191–255.
- KÁLNICZKY
2004 KÁLNICZKY László: Csánki Dezső főlevéltárnok, főigazgató pályája. *Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században.* Szerk.: SIPOS András. Bp., 2004. 15–37.
- KENYERES
1967 *Magyar életrajzi lexikon I. (A–K).* Főszerk.: KENYERES Ágnes. Bp., 1967.
- KINCSES
2013 KINCSES Katalin Mária: Szellemtörténet és hadtörténetírás. A magyar hadtörténetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 2. sz. 376–411.
- MARKÓ
2001 *Új magyar életrajzi lexikon II. (D–Gy).* Főszerk.: MARKÓ László. Bp., 2001.
- MARKÓ
2004 *Új magyar életrajzi lexikon V. (P–S).* Főszerk.: MARKÓ László. Bp., 2004.
- POLLMANN
2012 POLLMANN Ferenc: Doberdói Bánlaky József emlékezete. *Honvédségi Szemle*, 140. (2012) 3. sz. 40–43.
- RESS
2008 *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötté, 1918–1926.* Szerk., bev.: RESS Imre. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai.)

Forrásközlések

RESS

2011

RESS Imre: Szekfű Gyula, a levéltárnok 1918–19-ben. *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében.* Szerk.: UJVÁRY Gábor. Bp., 2011. 76–97.

SZIJJ

2002

Fond- és állagjegyzék. A Hadtörténelmi Levéltár őrzésében lévő katonai iratok. Szerk.: SZIJJ Jolán. Bp., 2002. (Hadtörténelmi Levéltári kiadványok, sorozatszerk.: SZIJJ Jolán.)